

**Bosna i Hercegovina
Federacija BiH
ZE-DO Kanton
Općina Kakanj**

***Smjernice za preventivno djelovanje protiv bolesti
ovisnosti u općini Kakanj***

Kakanj, oktobar 2006 godine

I *Ukratko o projektu*

Projekta „*Otvori oči – Osvjesti se*“ implementira NVO „Alternative“ Kakanj. Projekat je dio programa „Promovisanje reforme sistema dječije zaštite na centralnim i lokalnim nivoima u BiH“ finansiranog od strane IBHI-a/UNICEF-a.

Svrha projekta je:

1. Smanjenje upotrebe droga na prostorima općine Kakanj
2. Izrada smjernica za Strategiju programa prevencije od narkomanije u općini Kakanj.

Projekat je baziran na informisanju i edukaciju mladih i roditelja u cilju povećavanja njihovih znanja o dejstvima i posljedicama štetnog uticaja konzumiranja droga i bolestima ovisnosti. Radionicama i roditeljskim sastancima obuhvaćeno je preko 250 učenika srednjih škola i oko 200 roditelja u četiri osnovne škole u općini Kakanj. Stavovi i mišljenja učesnika radionica su uključeni u ovaj dokument.

Istovremeno putem video proekcija, podjelom letaka, emitiranjem radio emisija i tematskih sastanaka informisali smo i konsultirali lokalnu zajednicu o štetnostima konzumiranja opojnih droga s ciljem jačanja svijesti o potrebi programa prevencije.

Donacijom jednog računara i softverskog programa Centru za mentalno zdravlje Kakanj formirana je jedinstvena baza podataka o ovisnicima na području općine. Baza bi trebala predstavljati temelj budućim aktivnostima na polju borbe protiv bolesti ovisnosti.

Forum žena „Alternative“ su projekat realizovale u partnerstvu sa osnovnim i srednjim školama, Centrom za mentalno zdravlje Kakanj, Centrom za socijalni rad Kakanj, PS Kakanj i NVO „PROI“ (Pomoć i resocijalizacija ovisnih i izlječenih) Sarajevo.

II Razlozi formiranja stručnog tima za izradu smjernica za preventivno djelovanje protiv bolesti ovisnosti

Forum žena „Alternative“ implementirajući projekte protiv bolesti ovisnosti u 2005/06 godini u partnerstvu sa institucijama (CMZ, CSR, PS Kakanj, osnovne i srednje škole) općine Kakanj, tokom rada na problemu narkomanije nametnula se potreba za smjernicama koje će doprinjeti kvalitetnijoj i dugoročnijoj borbi protiv bolesti ovisnosti.

U cilju izrade *Smjernica za preventivno djelovanje protiv bolesti ovisnosti* formiran je **stručni tim**. Stručni tim je u kontinuitetu (august/septembar/oktobar 2006. godine) radio na izradi smjernica za preventivno djelovanje protiv bolesti ovisnosti u općini Kakanj. U svom radu na osnovu provedenih istraživanja i raspoloživih statističkih podataka izneseni su aspekti za opravdanost izrade smjernica za preventivno djelovanje protiv bolesti ovisnosti, zaključci i preporuke općinskom vijeću za daljni rad na prevenciji bolesti ovisnosti u općini Kakanj.

III Problem bolesti ovisnosti na području općine Kakanj

Katastrofalna ratna zbivanja od 1992 – 1995 godine dovela su do ekonomske i socijalne dezorganizacije društva u Bosni i Hercegovini. Naše poslijeratno tranzicijsko društvo puno je nesigurnosti i nepravde svih vrsta. Svjedoci smo da sve veći broj pojedinaca nastoji da ublaži ili izbjegne socijalne i druge pritiske i "razriješi" svoje probleme koristeći legalne i/ili ilegalne psihoaktivne supstance. U ovakvom društvu posebno su ugrožene skupine djece i mladih, koji su razapeti između nefunkcionalnih porodica, škola koje se nalaze u fazi transformacije, te šire socijalne sredine koja je puna nesigurnosti i opasnosti svake vrste. Da je to zaista tako pokazuju i sporadična epidemiološka istraživanja upotrebe psihoaktivnih supstanci u Bosni i Hercegovini.

Epidemiološka anketa koju je tokom 2000. godine proveo *Zavod za javno zdravstvo Federacije Bosne i Hercegovine sa Svjetskom zdravstvenom organizacijom i Institutom za javno zdravstvo Finske* koja ukazuje na vrlo visok, gotovo nevjerovatan procenat od 60% pušača u populaciji starijih od 15 godina, pri čemu 46% puši stalno, a 14% povremeno.

Prema podacima druge istraživačke studije (UNDP Bosnia and Herzegovina 2000 Youth) dobijeni su slični podaci. Prema ovoj studiji 45% mladih puši, i to 52% mladići i 38% djevojke. Potrošnja alkohola u litrima po stanovniku u Federaciji Bosne i Hercegovine iz godine u godinu se povećava, i to od 16,7 u 1997. godini do 26,2 litra alkohola u 2000. godini. Pritom je jasno da Federalnom zavodu za statistiku izmiču ogromne količine alkoholnih pića koje se ilegalno proizvode ili uvoze u našu zemlju i troše bez ikakvog nadzora. Prema *UNDP Bosnia and Herzegovina 2000 Youth*, 11% mladih pije alkohol povremeno ili redovno, 43% samo u određenim prilikama, dok samo 46% mladih ne konzumira alkohol.

Početak konzumiranja psihoaktivnih supstanci vezana je za dobnu skupinu od 12 godina. Iznenađuje podatak o pasivnoj roditeljskoj podršci konzumentima štetnih supstanci u preko 50% ispitanika (kod pušača 72,5%).

Adolescenti koji zloupotrebljavaju nabrojane supstance imaju znatno slabiji uspjeh u školi i veliki broj izostanaka s nastave, skloni su delinkventnom

ponašanju i sl. Istraživače je iznenadila namjera onih koji uzimaju psihoaktivne supstance da nastave sa uzimanjem i u budućem životu.

Na području općine Kakanj istraživanje je sprovodila NVO „Alternative“ u 2004/05 godini. Istraživanje se odnosilo samo za problem narkomanije. Anketom je obuhvaćeno 80 mladih osoba od 15 do 30 godina starosti, u kojoj je **70 % ispitanika tvrdilo da imaju poznanike** koji konzumiraju drogu, da njih **64 % misli da je droga dostupna na svakom koraku**, da od ukupnog broja njih **28 % posto redovno konzumira** određene vrste opojnih droga. Na osnovu dobivenih rezultata može se vidjeti kolika je ozbiljnost problema na kojeg se ne treba oglušiti.

3.1. PODACI PS KAKANJ za period od 2003 – 2005 godine

Tablea 1. Oduzete supstance podjeljeno po godinama

Vrsta psihoaktivne supstance	2003	2004	2005
Marihuana	Pronađene 2 plantaže, 50 – 60 stabljika	Pronađene 2 plantaže, preko 70 stabljika	Pronađeno 5 plantaža, oko 1,200 stabljika
SPID	145 tablete	158 tableta	163 tableta
Extasy	154 tablete	156 tableta	170 tableta
Heroin	2 slučaja	4 slučaja	6 slučaja

Napomena: Podaci koji su navedeni u tabeli odnose se samo na procesuirane slučajeve. Podaci su znatno veći ukoliko se u tabelu uključe i neprocesuirani slučajevevi.

Interesantan je podatak masovnog povećanja uzgajanja marihuane u ruralnim područjima. Tako je u prvoj polovini 2006. godine pronađene **4 plantaže** što ukazuje na tendenciju povećanja uzgajivača ove vrste opojnih droga. Radom na terenu PS Kakanj je primjetila da su na crnom tržištu pojavile i neke nove vrste opojnih droga.

3.2. PODACI CENTRA ZA MENTALNO ZDRAVLJE

U Centru za mentalno zdravlje Kakanj pokrenut je program pomoći već formiranim ovisnicima u saradnji sa JZU Kantonalni Zavod za borbu protiv bolesti ovisnosti. Jedna smo od rijetkih općina koja primjenjuje metadonski program supstitucijske terapije koju obezbjeđuje JZU Kantonalni Zavod za borbu protiv bolesti ovisnosti. Također se nudi i pomoć savjetovanja, psihoterapijskog rada, motivaciona terapija, priprema za jedinice detoksikacije, za terapijske zajednice, itd. Svi programi su zasnovani na principu dobrovoljnosti.

Trenutno na metadonskom programu su uključene **4 osobe, mada podaci govore da je stanje alarmantnije i da je znatno veći broj ovisnika o opojnim drogama**. Podaci CZM i Kantonalnog zavoda ukazuju da se nivo starosne dobi eksperimentatora psihoaktivnih supstanci spušta ispod 12 godina.

Zbog toga se nameće potreba da dalji rad bude zasnovan na primarnoj i sekundarnoj prevenciji u kojoj bi učestvovali svi aspekti društva.

Imajući u vidu ove epidemiološke podatke, jasno je da su problemi vezani za upotrebu i zloupotrebu psihoaktivnih supstanci među mladima kako u Bosni i Hercegovini tako i u našoj općini veoma prisutne. Trebamo učiniti sve na **provođenju raznovrsnih preventivnih mjera kako bi se djeca i omladina spriječila u eksperimentisanju sa psihoaktivnim supstancama** i na taj način odstranila mogućnost da oni počnu s karijerom ovisnika, sa opasnom i neizvjesnom budućnošću.

IV Aspekti opravdanosti smjernica za preventivno djelovanje protiv bolesti ovisnosti

Opravdanost za donošenjem smjernica se ogleda kroz **nekoliko aspekata** koji su vrlo važni za funkcionisanje jednoga modernog društva:

- Opća zdravstvena opravdanost,
- Očuvanje porodice kao sistema koji predstavlja bazičnu čeliju društva,
- Psihološka opravdanost,
- Emocionalni aspekt,
- Ekonomske uštede,
- Socijalni nivo,
- Pravni aspekti,
- Pedagoške vrijednosti,
- Preventivne koristi.

Očuvanje porodice

Ako uzmemo u obzir raširenost i ukupnost svih posljedica, zloupotrebu sredstava ovisnosti onda to trebamo smatrati najozbiljnijim javno zdravstvenim problemom naše mladeži, društva i naravno očuvanja porodice a naročito ako polazimo od činjenice da je porodica osnovni stub društva. Moramo uvažavati činjenicu da svaki narkoman tokom svog narkomanskog staža, pored posljedica po njega, ostavlja razarajuće posljedice po okruženje. Možemo ustvrditi da su one najpogubnije za porodicu. Prema stečenim saznanjima iz prakse došli smo do podataka da je svaki od registrovanih narkomana ekonomski, psihički i fizički razorio svoje okruženje - porodicu u broju od najmanje 5-6 srodnika.

Iz navedenog može se zaključiti da timski rad sa ovisnikom koji obuhvata psihijatre, psihologe, socijalne radnike i medicinske tehničare, na direktan način podstiče očuvanje porodice. Radom na njihovom izlječenju direktno se radi i na očuvanju porodice te njihovoj socijalizaciji prije svega u ravnopravnog i društveno korisnu osobu, koja će samostalno privređivati sebi i porodici. Samim time će nestati kriminogena ličnost sa društveno negativnim normama društva, koji samo negativno utiču na porodicu i društvo u cjelini.

Ekonomsko-socijalni i pravni aspekti

Pored navedenog evidentno je ustanovljeno da narkomanija ima svoje posljedice, pa time i opravdanost na njihovom ublažavanju ili sprječavanju nastanka, u pogledu:

- Sukoba sa zakonom i iritiranjem društvenog okruženja kroz enormno veliki broj počinjenih krivičnih i prekršajnih dijela
- Velika materijalna izdvajanja za liječenje i rehabilitaciju jer jedan BO dan liječenja u Kliničkom centru u Sarajevu **košta 161,50 KM**, te ukupno za tu svrhu godišnje, na bazi **jednog pacijenta**, izdvajamo **1.938,00 KM** kao i nastavak liječenja u komunama sa prosječnom mjesečnom cijenom od **250 KM** i boravkom od **3-4** godine košta po jednom pacijentu preko **12.000 KM**.
- Smanjenje radnog i životnog vijeka uz gubitak ili umanjeње radne sposobnosti mladih osoba u naponu snage, kada bi trebali početi sa društveno korisnim radom. Veliki broj smrtnih slučajeva koji su direktna posljedica konzumiranja opijata.
- Narušavanje normalnih tokova života u školi, radnom mjestu i životnom okruženju kroz regrutovanje novih narkomana i podsticanje na konzumiranje opijata. Svaki od njih u svijet narkomanije uvuče **4-5** novih ovisnika kao posljedicu potrebe dolaskom do sredstava za nabavku droge.
- Veliko odlijevanje sredstava u sivu ekonomiju jer se radi o enormno velikim sredstvima koja se izdvajaju za nabavku opijata.

Samo za herion u gradu Kaknju (na bazi registovanog broja ovisnika umnoženog sa 3) izdvaja se dnevno preko **1.800,00 KM** što je u godišnjem iznosu preko **648.000,00 KM**.

Preventivna opravdanost

Mjerama prevencije postizemo:

- **Edukaciju edukatora** različitih profesija (medicina, socijalni rad, pedagogija, psihologija, prosvjeta, policija, vjerske zajednice itd), roditelja i rizične populacije (pubertet i adolescencija) i šire javnosti o uzrocima i posljedicama bolesti ovisnosti
- **Podizanje nivoa svijesti** šire javnosti općenito o opasnosti od samo jednog kontakta sa psihoaktivnim supstancama do njihove zloupotrebe.
- **Razbijanje stigmatizacije** na osnovu čega društvo može lakše pristupiti ovisniku i pružiti mu pomoć
- **Smanjenje broja** novih ovisnika
- **Senzibilizacija javnosti i stručnih organa** za ovu problematiku a to može dovesti do izgradnje boljih sistema pomoći, itd.

Psihološka opravdanost

- Smanjenje intra i interpsihičke napetosti što vodi ka kvalitetnijoj psihološko – emocionalnoj klimi u porodici, školi, u ulazu, na poslu, široj zajednici
- Razvoj motiva za postignućem što otvara vrata za bolju budućnost – u radu, samoodržavanju, pomoć porodici

- Razvoj zdravijih životnih stilova
- Podizanje lične i društvene odgovornosti s ciljem postizanja optimalnog mentalnog i fizičkog zdravlja
- Razvijanje pozitivnih stavova prema sebi i drugim ljudima – razvijanje optimalnih međuljudskih odnosa, itd.

Pedagoška opravdanost

- Spriječavanje mogućnosti modeliranja jer rješavanjem problema bolesti ovisnosti mladi mogu modelirati uspješne životne stilove
- Podsticanje značaja svih vidova odgoja – moralnog, socijalnog, emocionalnog i fizičkog, te njihove istovremene uvezanosti od ranog djetinjstva, itd.

Emocionalna opravdanost

Ostvarivanjem predhodno navedenih stavki postizemo slijedeće:

- Postizanje emotivne zrelosti
- Lakše ostvarivanje emotivnih veza što podiže kvalitetu života
- Mogućnost ostvarivanja intimnosti i kanalisanje emocija prema osobi suprotnog spola
- Ostvarivanje bliskosti u porodici, društvu i široj okolini što u konačnici eliminiše napetost, anksioznost, depresiju, agresivnost itd
- Olakšanje prolaska kroz period formiranja pozitivnog identiteta, itd.

V Šta je prevencija?

Općenito cilj mjera primarne prevencije je smanjenje upotrebe *ilegalnih i legalnih* psihoaktivnih supstanci po glavi stanovnika djelujući na eliminaciju ili smanjenje faktora rizika i pojačavajući zaštitne faktore. Pod preventivnim radom podrazumijevaju se intervencije prije i nego se pojavi zdravstveni problem, što znači prekidanje mreže uzročno-posljedičnih veza koje dovode do zdravstvenog i socijalnog problema.

Ciljna grupa

Zloupotreba različitih psihoaktivnih supstanci nalazi svoje poklonike među onima koji predstavljaju najranjiviju populacionu skupinu. To su adolescenti, socijalno vrlo osjetljiv dio populacije koji je sklon promjenama i izazovima.

Ciljne grupe koje se trebaju obuhvatiti mjerama prevencije na općini Kakanj su **adoloscenti, roditelji i šira zajednica.**

Nivoi prevencije

a) Primarna prevencija

Primarna prevencija se bavi utjecajima na ponašanje i stavove ciljnih grupa s ciljem promjene načina života u željenom pravcu. Program mjera primarne prevencije obuhvata sve grupe stanovništva, ali može se staviti akcenat i na određene grupe stanovništva, na roditelje koji su bili do sada vrlo malo uključeni u programe prevencije ovisnosti.

U primarnoj prevenciji protiv ovisnosti značajno mjesto pripada:

- porodici;
- odgovornom roditeljstvu;
- zdravstvenom odgoju;
- općoj brizi zajednice za djecu i mlade.

Cilj je promocija zdravlja i izgradnja zdravog stila života.

b) Sekundarna prevencija

Primarnu prevenciju treba da prati sekundarna prevencija, koja podrazumijeva rano otkrivanje bolesti ili zdravstvenog problema koji je već u razvoju, ali još nije klinički vidljiv.

Ciljna grupa u okviru sekundarne prevencija su ovisnici/konzumenti koji većinom nisu tretirani kroz programe za borbu protiv bolesti ovisnosti, a koji zloupotrebljavaju supstance.

Ciljevi:

- Liječenje ovisnika odnosno, smanjivanje broja novih ovisnika
- Rano otkrivanje potencijalnih ovisnika
- Motiviranje za liječenje

c) Tercijarna prevencija

Ciljna grupa su ovisnici koji su prošli programe pomoći, koji su uspostavili određeni nivo psihološke stabilnosti i kojima je potrebno očuvati preostale radne sposobnosti i uvoditi u zajednicu. Ovi programi se mogu razvijati u saradnji sa zajednicom.

Cilj ovog oblika prevencije je oporavak, rehabilitacija i resocijalizacija ovisnika.

VI Zbog čega ulagati u prevenciju?

Najefektivnija, najracionalnija i najekonomičnija mjera u borbi protiv bolesti ovisnosti je primarna prevencija. Mjere i aktivnosti primarne prevencije se odnose na zaštitu zdrave populacije.

Isplati li se ulagati u prevenciju?

- Istraživanja nam potvrđuju da su rezultati liječenja bolesti ovisnosti poražavajući, skoro zanemarljivi. Slučaj „narkomanije“ najbolje ilustruje rezultate liječenja gdje se *samo oko 5% ovisnika izliječi.*

- Za liječenje jednoga ovisnika se izdvaja preko 15.000,00 KM a vrijeme liječenja traje više od 5 godina.
- Smanjenje radnog i životnog vijeka uz gubitak ili umanjeње radne sposobnosti mladih osoba u naponu snage, kada bi trebali početi sa društveno korisnim radom.
- Veliki je broj smrtnih slučajeva koji su direktna posljedica konzumiranja opijata.
- Prema istraživanjima Svjetske zdravstvene organizacije na jedan uloženi dolar u prevenciju protiv bolesti ovisnosti država uštedi 7 dolara.

Trenutno na bazi registrovanog broja ovisnika (4 ovisnika) na području općine Kakanj, za potpuno liječenje i rehabilitaciju potrebno je izdvojiti preko 150.000,00 KM.

Da li mjere prevencije imaju efekta?

Dugoročnim mjerama prevencije utičemo na mlade da na vrijeme formiraju negativan stav prema svim bolestima ovisnosti i da razviju sposobnost donošenja ispravnih odluka.

Svakako bi trebalo da primarna prevencija bude podržana i dobrim represivnim mjerama (zakonodavstvo i sudstvo) koja će dovesti do smanjenja ponude i potražnje psihoaktivnih supstanci, a time i do smanjenja broja ovisnika.

Na osnovu svih navedenih činjenica da se zaključiti kako se isplati preventivno djelovati. Mjere prevencije su znatno jeftinije i postižu bolje rezultate i efekte jer njima prekidamo mrežu uzročno-posljedičnih veza koje dovode do zdravstvenih i socijalnih problema.

VII Zaključci stručnoga tima

Na osnovu sprovedenih istraživanja i analize dostupnih podataka stručni tim je kao uzroke za neefikasnu borbu protiv bolesti ovisnosti na općini Kakanj naveo:

- ⊖ Nepostojanje programa prevencije protiv bolesti ovisnosti na općinskom nivou,
- ⊖ Nejedinstvena baza podataka o ovisnicima na općinskom nivou,
- ⊖ Nepostojanje institucionalne uvezanosti i suradnje,
- ⊖ Nejedinstven pristup rješavanju ovoga problema,
- ⊖ Nepotpuna educiranost kadra iz institucija koji se bave problemima ovisnosti,
- ⊖ Nedovoljna zakonska regulisanost u ovoj oblasti,
- ⊖ Nedovoljna informisanost lokalne zajednice o problemima bolesti ovisnosti.

VIII Preporuke općinskom vijeću Kakanj

U cilju poboljšanja stanja problema bolesti ovisnosti na području općine Kakanj, stručni tim je na osnovu donesenih zaključaka iznio i nekoliko preporuka:

- Potrebno je formirati **koordinaciono tijelo**, sastavljeno od članova različitih profesija, koje će uraditi kriterije za dodjelu sredstava i vršiti monitoring i evaluaciju podržanih projekata prevencije, kako bi na osnovu rezultata davalo smjernice i preporuke za buduće projekte,
- Potrebno je izdvojiti **sredstva iz općinskog budžeta za programe i projekte** koji će biti bazirani na preventivnom djelovanju protiv bolesti ovisnosti. Putem javnih konkursa vršiti dodjelu sredstava institucijama i NVO-ima čiji projekti zadovoljavaju postavljene kriterije konkursa

Stručni tim za 2007 godinu predlaže koordinacionom tijelu i Općinskom vijeću Kakanj da se sredstva usmjere na slijedeće aktivnosti:

- Potrebno je **poboljšati aktivnosti** na kontinuiranom pupunjavanju postojeće baze podataka,
- Izvršiti **edukaciju eduaktora** različitih profesija (medicina, socijalni rad, pedagogija, psihologija, prosvjeta, policija, vjerske zajednice itd), roditelja i rizične populacije (adolescente) i šire javnosti o uzrocima i posljedicama bolesti ovisnosti,
- Povećati stepen **uključivanja medija** na lokalnom nivou u aktivnosti preventivnog djelovanja protiv bolesti ovisnosti.

IX Učesnici u izradi smjernica za preventivno djelovanje protiv bolesti ovisnosti na području općine Kakanj

9.1. Institucije

1. JU Dom zdravlja Kakanj
2. PS Kakanj
3. STŠ „Kemal Kapetanović“
4. JZU Kantonalni zavod za borbu protiv bolesti ovisnosti
5. NVO „Alternative“

9.2. Članovi Stručnoga tima

1. *Mirsad Tursum*, šef odjela Centra za mentalno zdravlje,
2. *Elvedin Mioč*, inspektor odjela za narkomaniju PS Kakanj
3. *Amela Džomba*, direktor Srednje tehničke škole „Kemal Kapetanović“ Kakanj,
4. *Sedin Habibović*, šef odjela prevencije pri JZU Kantonalnom zavodu za borbu protiv bolesti ovisnosti
5. *Dženan Šarić* - Koordinator projekta, Forum žena „Alternative“ Kakanj

Sadržaj

1. Ukratko o projektu	2
2. Razlozi formiranja stručnoga tima za izradu smjernica preventivnog djelovanja protiv bolesti ovisnosti	3
3. Problem ovisnosti na području općine Kakanj	3
4. Aspekti opravdanosti smjernica za preventivno djelovanje protiv bolesti ovisnosti na području općine Kakanj	5
5. Šta je prevencija?	7
6. Zbog čega ulagati u prevenciju	8
7. Zaključci stručnoga tima	10
8. Preporuke općinskom vijeću Kakanj	10
9. Učesnici u izradi smjernica za preventivno djelovanje protiv bolesti ovisnosti na području općine Kakanj	11